

Aleksandra Pronińska
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID 0000-0001-5132-2059

Nazewnictwo gorączek krwotocznych w ujęciu porównawczym polsko-włoskim (*gorączki krwotoczne / febbri emorragiche*)

Nazewnictwo nozologiczne stanowi obszerną i niejednorodną część słownictwa medycznego, zróżnicowaną pod względem semantycznym, leksykalnym i gramatycznym. Zakres znaczeniowy pojęć nozologicznych wyznaczają leksemy odnoszące się do stanów patologicznych, charakteryzujących się nieprawidłowościami w strukturze i/lub funkcjonowaniu organizmu. Obejmuje ono terminy klasyfikujące i opisujące choroby, ich etiologię, przebieg (patogenezę i objawy kliniczne) oraz potencjalne skutki. Najliczniejszą kategorię w obrębie nazw nozologicznych stanowią nazwy jednostek chorobowych (np. *gruźlica*, *grypa*) oraz terminy odnoszące się do objawów klinicznych (np. *tachykardia*, *gorączka*)¹. Ich uzupełnieniem są terminy o charakterze klasyfikacyjnym, wskazujące określone typy zaburzeń (np. *choroby autoimmunologiczne*, *reumatyczne*, *zawodowe*), fazy choroby (np. *stan przedcukrzycowy*, *remisja cukrzycy*) oraz jej powikłania (np. *sepsa*, *zakrzepica*, *niewydolność wielonarządowa*).

Analiza językowa struktur nozologicznych służących do identyfikacji chorób i stanów patologicznych może obejmować zarówno ogólne określenia,

¹ W tym również nazwy zespołów objawów chorobowych (np. *zespół Cushinga*, *zespół metaboliczny*) i stanów patofizjologicznych (np. *niewydolność serca*, *nadciśnienie tętnicze*, *hipoglikemia*).

takie jak *schorzenie*, *zaburzenie*, *choroba*, *zespół*, *uraz*, *dolegliwość*², jak i nazwy konkretnych jednostek chorobowych, takie jak *astma*, *borelioza* czy *cukrzyca*. W przeciwieństwie do stosunkowo wąskiego zbioru terminów ogólnych, których liczba jest ograniczona, liczba nazw konkretnych jednostek chorobowych nieustannie rośnie i jest trudna do precyzyjnego oszacowania³. Postęp w naukach medycznych, rozwój techniki oraz doskonalenie metod diagnostycznych i terapeutycznych w XX wieku doprowadziły do wzrostu liczby jednostek chorobowych, co wymagało zarówno dokładniejszego nazewnictwa znanych schorzeń, jak i wprowadzenia nowych terminów dla nowo odkrytych chorób⁴.

Z formalno-gramatycznego punktu widzenia nazwy jednostek chorobowych są terminami jedno- i wielowyrazowymi, pochodzenia obcego lub rodzimego⁵, utworzonymi za pomocą środków słowotwórczych języka ogólnego, z preferencją do określonych typów formantów⁶.

Nazewnictwo nozologiczne, które z jednej strony charakteryzuje się bogactwem i różnorodnością form, z drugiej tworzy uporządkowany system nazw i terminów stosowanych do klasyfikowania jednostek chorobowych w medycynie. W konsekwencji podlega procesom normalizacji i standaryzacji, których celem jest ujednolicenie terminologii stosowanej w środowisku medycznym i naukowym⁷.

² Na temat użycia terminów ogólnych, takich jak *choroba*, *zaburzenie*, *zespół*, *patologia*, *dolegliwość* i *schorzenie*, w oparciu o międzynarodową klasyfikację chorób ICD10 w ujęciu porównawczym polskim, włoskim i angielskim, zob. np. Berezowski, Ciesielka (2022).

³ Na temat bogactwa słownictwa lekarskiego zob. np. Maślowski (1977: 4–9). Znaczący wzrost liczby nazw nozologicznych znajduje odzwierciedlenie w rozbudowanej strukturze kodów stosowanych do klasyfikacji i opisu jednostek chorobowych w międzynarodowych klasyfikacjach chorób (ICD). Aktualna wersja ICD11 obejmuje około 55 000 kodów, podczas gdy poprzednia wersja, ICD10, zawierała ich jedynie 14 400.

⁴ Dynamikę rozwoju polskich nazw chorób (z uwzględnieniem XX wieku) na materiale leksykograficznym szczegółowo omawia Olędzka (2018, 2021).

⁵ Wśród nazw, które pojawiły się w XX wieku Olędzka (2018, 2021) rozróżnia nazwy pochodzenia łacińskiego, np. *dermatoza* <choroba skóry, niebędąca chorobą nowotworową>, *dyfteryt* <dyfteria, błonica>, *celiakia* <choroba spowodowana nadwrażliwością na gluten> oraz nazwy rodzime, jednowyrazowe, np. *arytmia*, *cukrzyca*, *jaskra*, *zaćma* i dwuwyrazowe, np. *chromanie przestankowe*, *dusznicza bolesna*, *stwardnienie rozsiane* (Olędzka 2018: 77–79). Na temat włoskich terminów medycznych według kryterium etymologicznego zob. m.in. Serianni (2003, 2005), Beniamen (2015), Piro (2022).

⁶ Wśród typów konstrukcji słowotwórczych wykorzystywanych w nazewnictwie chorób w języku polskim Olędzka (2021: 187–213) wyróżnia: wyrazy podstawowe (niepodzielne słowotwórczo), derywaty, złożenia, zrosty, zestawienia i skrótowce. W przypadku języka włoskiego analizą strukturalną terminów medycznych (nie samego nazewnictwa chorób) zajmują się m.in. Beniamen (2015), Piro (2022) oraz w ujęciu porównawczym włoskoniemieckim np. Puato (2018) i włosko-polskim np. Maniowska (2021).

⁷ Wyrazem międzynarodowej systematyzacji i standaryzacji terminologii medycznej są klasyfikacje WHO. Oprócz wspomnianej wcześniej ICD-11 należą do nich

Niniejszy artykuł koncentruje się na wybranej grupie chorób, określanych mianem gorączek krwotocznych. Celem opracowania jest identyfikacja typowych schematów strukturalnych nazw dla analizowanej grupy klinicznej i ustalenie, czy (a jeśli tak, to w jaki sposób) nazwy te są motywowane przez elementy pozajęzykowe.

Przedmiot badań i charakterystyka materiału leksykalnego

Wspomniane cechy nazw nozologicznych (ich bogactwo i zróżnicowanie przy jednoczesnych dążeniach do standaryzacji i ujednolicenia) uzasadniają podejmowanie fragmentarycznych analiz językowych, prowadzonych w oparciu o precyzyjnie ustalone kryteria językowe i/lub semantyczne⁸.

Przedmiot badań, którego dotyczą rozważania zawarte w tym artykule, określony w oparciu o kryterium semantyczne, został ograniczony do jednej kategorii chorób i obejmuje nazewnictwo odnoszące się do dziewiętnastu jednostek chorobowych, które tworzą rzadką i niejednorodną grupę kliniczną wirusowych chorób zakaźnych. Wszystkie uwzględnione w badaniu jednostki chorobowe w klasyfikacjach i opracowaniach medycznych są identyfikowane jako wirusowe *gorączki krwotoczne* (wł. *febbri emorragiche*). W międzynarodowej nomenklaturze są oznaczane akronimem VHF (od angielskiego terminu *viral hemorrhagic fevers*). Gorączki krwotoczne (dalej wymiennie: *gk*) / wł. *febbri emorragiche* (dalej wymiennie: *fe*) to choroby endemiczne, pierwotnie niewystępujące w strefie klimatu umiarkowanego, które w dobie

m.in. klasyfikacja nowotworów: ICD-O (*International Classification of Diseases for Oncology*) oraz klasyfikacja dotycząca oceny stanu zdrowia jednostki w kontekście jej funkcjonowania, ograniczeń i niepełnosprawności: ICF (*International Classification of Functioning, Disability and Health*). Usystematyzowaniu terminologii medycznej służą też obszerne bazy danych, takie jak Orphanet, europejska baza danych dotycząca rzadkich chorób oraz leków sierocych, prowadzona przez Institut National de la Santé et de la Recherche Médicale (INSERM).

⁸ W badaniach dotyczących polskiego słownictwa nozologicznego występują zarówno opracowania o charakterze całościowym, np. Musiołek-Choiński (1986), Olędzka (2021), jak i szczegółowe prace poświęcone nazwom konkretnych jednostek chorobowych (w ujęciu synchronicznym i diachronicznym), zob. m.in. publikacje Jankowiak (2017, 2021, 2024). W pracach włoskich językoznawców nazwy chorób najczęściej stanowią część szerszych rozważań o języku medycznym. Niemniej jednak istnieją też opracowania, które poświęcają szczególną uwagę nomenklaturze chorób, na przykład w kontekście nazewnictwa z użyciem eponimów (w tym kontrowersyjnych nazw chorób zawierających formy eponimiczne upamiętniające nazistowskich lekarzy uczestniczących w zbrodniczych eksperymentach medycznych) lub w ujęciu socjolingwistycznym. Zob. m.in. Cubelli, Della Sala (2008, 2017).

powszechnych migracji ludności i wzmożonego ruchu turystycznego od połowy XX wieku systematycznie rozprzestrzeniają się na inne obszary. Ze względu na swoją specyfikę należą one do obszaru zainteresowań medycyny geograficznej i medycyny podróży, gdyż ich występowanie jest ściśle związane z określonymi rejonami geograficznymi, natomiast ryzyko zakażenia dotyczy zarówno populacji lokalnych, jak i osób przemieszczających się i podróżujących do obszarów ich występowania. Wszystkie uwzględnione w badaniu jednostki chorobowe należą do grupy zoonoz – chorób zakaźnych, których naturalnym rezerwuarem są zwierzęta, a które mogą być przenoszone na ludzi zarówno bezpośrednio (np. poprzez kontakt fizyczny, ugryzienie), jak i pośrednio (np. za pośrednictwem wektorów, takich jak komary czy kleszcze, albo przez kontakt z zanieczyszczoną żywnością bądź wodą).

Materiał leksykalny został w całości wyekscerpowany z trzech typów źródeł: (i) medycznych klasyfikacji taksonomicznych⁹, (ii) opracowań leksykograficznych (wybranych słowników specjalistycznych i językowych) oraz (iii) wybranych publikacji naukowych i podręczników z zakresu epidemiologii i wirusologii¹⁰. Zgromadzone w oparciu o powyższe źródła nazwy jednostek chorobowych, będące przedmiotem analizy, zostały uzupełnione nazewnictwem pochodzącym z oficjalnych komunikatów epidemiologicznych ogłaszanych na stronach internetowych¹¹. Dla zachowania spójności metodologicznej w badaniu wzięto pod uwagę wyłącznie nazwy neutralne, stosowane w terminologii medycznej, pomijając te obciążone konotacjami i wykazujące różnorodne nacechowanie (stylistyczne, emocjonalne itp.). W konsekwencji analizie poddano nazwy wyekscerpowane z wymienionych źródeł, uwzględniając równoznaczniki (dublety) oraz synonimy częściowe¹². Formy wariantywne zostały wyłączone z korpusu ze względu na ich

⁹ Na potrzeby tego artykułu wykorzystano opracowania z kategorii klasyfikacji chorób i stanów zdrowotnych: ICD-11 dla języka polskiego i ICD-10 dla języka włoskiego oraz wspomniany wcześniej europejski serwis internetowy Orphanet. Specyfika poddanych analizie nazw nozologicznych wymagała uwzględnienia klasyfikacji i nomenklatury wirusów opracowanej przez Międzynarodowy Komitet Taksonomii Wirusów: ICTV (International Committee on Taxonomy of Viruses). Polskie tłumaczenie wersji ICD-11 dostępne jest na portalu: <https://rsk3.ezdrowie.gov.pl> (dostęp 31.03.2025).

¹⁰ Wykaz polskich i włoskich źródeł leksykograficznych i podręcznikowych, z których pochodzi materiał leksykalny, podano w części bibliograficznej.

¹¹ Wykorzystano przede wszystkim nazewnictwo zastosowane w oficjalnych komunikatach i ostrzeżeniach na portalach Państwowej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej oraz Centrum Zarządzania Kryzysowego. Nazwy włoskie pochodzą z komunikatów zamieszczanych przez Włoski Instytut Zdrowia Publicznego oraz Ministerstwo Zdrowia. Ponadto wykorzystano terminy używane na portalach medycznych msd: <https://www.msd-italia.it> i <https://www.msd.pl> (dostęp 30.03.2025) oraz www.doctor33.it (dostęp 31.03.2025).

¹² Na temat równoznaczników (dubletów) i terminów bliskoznacznych zob. np. Nowicki (1986: 34–35), Musiołek-Choiński (1986: 173–194), Gajda (1990: 73–76). Na temat

zróżnicowanie i konieczność odrębnej analizy, obejmującej m.in. kryterium poprawności językowej (np. w zakresie wariantów ortograficznych)¹³.

Dla badanej grupy jednostek chorobowych, w oparciu o kryterium semantyczne, zidentyfikowano łącznie 54 nazwy w języku polskim i 49 w języku włoskim (z pominięciem form wariantywnych, potocznych i akronimów). Podana liczba obejmuje równoznaczniki (duplety) oraz synonimy częściowe. Te ostatnie odnoszą się do tego samego denotatu i w materiałach źródłowych zostały uznane za nazwy synonimiczne, jednak w praktyce ich użycie, w większości wypadków, jest wyraźnie uwarunkowane kontekstowo.

Nazwy polskie dla poszczególnych jednostek chorobowych:

1. argentyńska gk, gk Junin,
2. boliwijska gk, gk Machupo,
3. brazylijska gk, gk Sabia,
4. wenezuelska gk, gk Guanarito,
5. gk Lassa, gorączka Lassa,
6. gk Chapare,
7. gk Ebola, gorączka Ebola, choroba Ebola, choroba wywołana przez wirus Ebola, choroba Ebola wywołana przez wirus Ebola,
8. gk Marburg, choroba wirusa Marburg, choroba marburska, choroba Marburg, choroba zielonych małp,
9. zambijska gk, gk Lujo,
10. krymsko-kongijska gk, krymska gk, gk Kongo, środkowoazjatycka gk, gk krwawiących oczu¹⁴,
11. gorączka doliny Rift,
12. gk z zespołem nerkowym, gk koreańska, gk rosyjska, choroba wywołana przez hantawirusy z objawami nerkowymi, gorączka hantawirusowa,

istoty synonimii i synonimów oraz ich klasyfikacji zob. np. Krzyżyk (2008: 46–79).

¹³ Aspekt pragmatyczny, rozumiany jako funkcjonowanie nazw nozologicznych w praktyce klinicznej, został pominięty jako wykraczający poza zakres niniejszego opracowania, którego przedmiotem jest opis terminów oficjalnych i standardowych. Analiza została ograniczona do jednostek pochodzących ze źródeł o wysokim stopniu normatywności, takich jak słowniki terminologiczne, klasyfikacje medyczne i podręczniki akademickie. Ujęcie komunikacyjne wymagałoby odrębnych założeń metodologicznych, opartych na materiale empirycznym (np. korpusach tekstów klinicznych), a także uwzględnienia mechanizmów językowych związanych z przechodzeniem od rejestru specjalistycznego do potocznego – w szczególności strategii upraszczania oraz równoważenia wymogów precyzji i przystępności terminologii w kontekście interakcji lekarz–pacjent.

¹⁴ W języku włoskim brak odpowiednika dla opisowej nazwy *gorączka krwawiących oczu*; określenie pojawia się sporadycznie w tekstach popularnonaukowych (np. Baker 2023), wyłącznie w nazwie wirusa wywołującego zaburzenie: *il virus degli occhi sanguinanti* ('wirus krwawiących oczu').

13. gk Omsk, omska gk,
14. gk Kyasanur, choroba lasu Kyasanur, gorączka małpia,
15. gk denga, gk singapurska, gk filipińska, gk tajska, gk południowo-wschodnia, gk kalkucka, gorączka denga, denga,
16. gk Alkhumra,
17. żółta gorączka, żółta febra,
18. gorączka Zachodniego Nilu, zakażenie wirusem Zachodniego Nilu,
19. gk Chikungunya, choroba wywołana przez wirus Chikungunya.

Nazwy włoskie dla poszczególnych jednostek chorobowych:

1. fe argentina, fe di Junin,
2. fe boliviana, fe di Machupo,
3. fe brasiliana, fe di Sabia,
4. fe venezuelana, fe di Guanarito,
5. fe di Lassa, febbre di Lassa,
6. fe di Chapare,
7. fe dell'Ebola, febbre dell'Ebola, malattia virale dell'Ebola, malattia da virus Ebola,
8. fe di Marburg, malattia virale di Marburg, malattia da virus Marburg, malattia di Marburg, malattia della scimmia verde,
9. fe dello Zambia, fe di Lujo,
10. fe della Crimea e del Congo, fe di Crimea, fe di Congo, fe dell'Asia centrale,
11. febbre della valle del Rift,
12. fe con sindrome renale, fe coreana, fe russa, malattia da Hantavirus con manifestazioni renali, febbre da Hantavirus,
13. fe di Omsk,
14. malattia della foresta di Kyasanur, fe di Kyanasur,
15. fe dengue, fe di Singapore, fe delle Filippine, fe thailandese, dengue, dengue emorragica, febbre dengue,
16. fe di Alkhumra,
17. febbre gialla, febbre amarillica,
18. febbre dell'Ovest del Nilo, febbre di Camargue,
19. fe Chikungunya, malattia da virus Chikungunya.

Wyszczególnione nazwy dziewiętnastu jednostek chorobowych, zidentyfikowane na podstawie źródeł wskazanych w części bibliograficznej, stanowią podstawę materiałową badania.

Struktura składniowa analizowanych nazw

Zgromadzone nazwy mają postać typowych zestawień wielowyrazowych¹⁵ o budowie dwuczłonowej¹⁶, w których pierwszy człon (*genus proximum*) identyfikuje grupę kliniczną chorób, jaką tworzą gorączki krwotoczne, natomiast drugi, strukturalnie podrzędny człon określający (*differentia specifica*) pozwala na rozróżnienie i identyfikację konkretnej jednostki chorobowej w obrębie grupy. Poszczególne człony (określany i określający) mogą być zarówno elementami jednowyrazowymi (np. pl. *gorączka Lassa*, wł. *febbre dengue*), jak i złożonymi (np. pl. *krymsko-kongijska gk*, wł. *fe della Crimea e del Congo*).

Człon konstytutywny w obu językach ma postać dwuskładnikowego zestawienia: rzeczownika *gorączka* (wł. *febbre*) i określającego go przymiotnika *krwotoczny* (wł. *emorragico*). Syntagma *gorączka krwotoczna* (wł. *febbre emorragica*), powstała przez zestawienie dwóch najbardziej charakterystycznych objawów dla całego zespołu chorób (*gorączki i krwawienia*), umożliwia jednoznaczną identyfikację na poziomie grupy klinicznej i występuje w 33 nazwach polskich i 29 włoskich¹⁷.

Część nazw realizuje schemat, w którym dwuwyrazowy, kategoryzujący, człon nadrzędny *gorączka krwotoczna* (wł. *febbre emorragica*) został zastąpiony jednowyrazową strukturą hiperonimiczną, wyrażoną terminami: (i) *gorączka* (wł. *febbre*), np. pl. *gorączka Lassa*, wł. *febbre di Lassa* i/lub (ii) *choroba* (wł. *malattia / morbo*), np. pl. *choroba marburska / choroba Marburg*, wł. *malattia di Marburg / morbo di Marburg*. Brak przejrzystej semantycznie struktury *gorączka krwotoczna* (wł. *febbre emorragica*) dotyczy głównie nazw synonimicznych i/lub wariantywnych¹⁸. Tylko trzy jednostki chorobowe (te same

¹⁵ Terminu *zestawienie wielowyrazowe* używam w znaczeniu analogicznym do terminów: *skupienie terminologiczne* (Gajda 1990: 96–98) i *termin analityczny* (Musiołek-Choiński 1986: 50–56) na określenie struktur z pogranicza leksyki i składni, powstałych w wyniku derywacji składniowej i pełniących rolę jednostek nazewniczych.

¹⁶ Jedyną nazwą jednowyrazową jest włoski termin *hantavirosi* (pl. *zakażenie hantawirusowe*), odnotowany w bazie Orphanet jako synonim wł. *fe con sindrome renale* (pl. *gk z zespołem nerkowym*). W praktyce termin ten pełni funkcję hiperonimu, którego użycie zależy od kontekstu. Wszystkie pozostałe nazwy mają strukturę wielowyrazową.

¹⁷ Liczba terminów zawierających zestawienie pl. *gorączka krwotoczna* i wł. *febbre emorragica* jest znacznie większa przy uwzględnieniu struktur wariantywnych.

¹⁸ W konsultowanych źródłach wszystkie użycia nazw z hiperonimem w funkcji członu konstytutywnego traktowane są jako synonimiczne, podczas gdy w praktyce, dla jednoznacznej identyfikacji jednostki chorobowej, mogą one wymagać kontekstu. Dotyczy to szczególnie sytuacji, gdy *gorączka krwotoczna* stanowi jedną z możliwych postaci zaburzenia, jak w przypadku dengi (pl. *denga* i *gk denga* i wł. *dengue* i *fe dengue*). W tekstach naukowych, dla zapewnienia jednoznaczności, nazwy te wymagają doprecyzowania, np. przez wskazanie konkretnej postaci choroby, jak w przykładach: pl. *denga postać krwotoczna* i wł. *dengue emorragica*.

w obu językach) nie posiadają ani jednej nazwy z wyraźnym odniesieniem do grupy klinicznej gorączek krwotocznych: (i) pl. *żółta gorączka* / wł. *febbre gialla*, (ii) pl. *gorączka Zachodniego Nilu* / wł. *febbre del Nilo dell'Ovest* oraz (iii) pl. *gorączka Doliny Rift* / wł. *febbre della valle del Rift*.

W konsekwencji struktura członu nadrzędnego realizuje dwa schematy składniowe. Pierwszy z nich, dominujący, jest konstrukcją dwuwyrazową o strukturze rzeczownikowo-przymiotnikowej (pl. *gorączka krwotoczna* / wł. *febbre emorragica*), w której przymiotnik wyraża cechę przypisaną całej klasie denotatów, tworząc z rzeczownikiem konstrukcję składniową o charakterze kategoryalnym (poszczególne elementy składowe oddzielnie identyfikują objawy, natomiast syntagma, jako całość, identyfikuje całą kategorię chorób). Drugi schemat, jednowyrazowy, jest wyrażony rzeczownikiem o szerszym zakresie semantycznym (pl. *gorączka, choroba* i wł. *febbre, morbo / malattia*).

Człon określający nazwy nozologicznej (*differentia specifica*), który umożliwia odróżnienie jednostek chorobowych w obrębie grupy klinicznej, strukturalnie może być wyrażony przydawką przymiotnikową, zarówno w języku polskim, jak i włoskim, np. pl. *argentyńska gk* / wł. *fe argentina*.

W przypadku języka polskiego człon określający może mieć też postać: (i) przydawki wyrażonej rzeczownikiem w apozycji, np. *gk Machupo, gk Lujo*, gdzie rzeczownik w mianowniku jest nazwą gatunkową wirusa (np. *Machupo, Lujo, Sabia, Guanarito*) lub (ii) przydawki rzeczownej w dopełniaczu (np. *gorączka doliny Rift, gorączka Zachodniego Nilu, choroba lasu Kyasanur, gorączka zielonych małp*). Z uwagi na brak formalnego wykładnika wskazującego przyczynę choroby i identyfikującego rzeczownik w funkcji przydawki z nazwą gatunkową wirusa struktury apozycyjne z nazwą wirusa mają charakter eliptyczny, co utrudnia jednoznaczną interpretację. To uzasadnia tworzenie złożonych, ale przejrzystych struktur nazwowych, w których miejsce rzeczownika w apozycji (nazwy wirusa) zajmuje bardziej rozbudowana struktura opisowa, odnosząca się do etiologii i informująca o patogenie wywołującym chorobę: *gk Machupo* i *gk wywołana przez wirus Machupo, gk Chikungunya* i *choroba wywołana przez wirus Chikungunya*.

W języku włoskim odpowiedniki polskich nazw nozologicznych z przydawką rzeczowną realizują dwa schematy składniowe, reprezentowane przez: (i) użycie przyimka *di* bezpośrednio przed nazwą wirusa, np. *fe di Sabia, fe di Machupo, fe di Guanarito* oraz (ii) użycie grupy przyimkowej *da virus*, implikującej przyczynę choroby, np. *fe da virus Machupo, fe da virus Junin, malattia da virus Marburg*. Obie struktury często występują wymiennie, np. *fe di Machupo* i *fe da virus Machupo*.

Nazwy odnoszące się do poszczególnych jednostek chorobowych są realizowane za pomocą konstrukcji składniowych w ramach przytoczonych modeli strukturalnych. W pojedynczych przypadkach można wyróżnić: (i) w odniesieniu do obu języków – rozbudowaną grupę w narzędniku w języku

polskim wprowadzoną przyimkiem z (pl. *gk z zespołem nerkowym*) i analogiczną konstrukcją w języku włoskim wprowadzoną przyimkiem *con* (wł. *fe con syndrome renale*) oraz (ii) dla języka włoskiego – użycie apozycji zamiast formy przyimkowej w nazwie wł. *fe Chikungunya* (obok *malattia da virus Chikungunya*) zamiast standardowej formy dopełniaczowej wyrażonej przyimkiem *di*.

Strategie nazwotwórcze: typologia nazw

Ze względu na zastosowaną strategię nazwotwórczą oraz wykorzystanie leksykalnych wykładników cech odnoszących się do denotatu, wynikających z wiedzy pozajęzykowej i motywujących nazwę, w zebranych materiale leksykalnym wyróżniono cztery typy nazw nozologicznych.

Uwzględniając ogólną charakterystykę jednostek chorobowych współtworzących grupę kliniczną chorób wirusowych z zespołem krwotocznym, w analizie przyjęto następujące kryteria (cechy denotatów): (i) ogólny obraz kliniczny (gorączka, objawy krwotoczne), (ii) endemiczny charakter, (iii) etiologię (wirusy jako czynnik wywołujący gorączki krwotoczne), (iv) odzwierzęce pochodzenie (wszystkie gorączki krwotoczne są zoonozami) oraz (v) wektory (przenosiciele choroby na ludzi).

W analizowanych terminach ogólny obraz kliniczny (gorączka, objawy krwotoczne) jest wspólny dla wszystkich uwzględnionych jednostek chorobowych i stanowi podstawę identyfikacji kategorii zaburzeń (zespołu chorób). Występuje w członie głównym i jest realizowany w sposób eksplicytny (pl. *gorączka krwotoczna* / wł. *febbre emorragica*) lub za pomocą hiperonimów (pl. *gorączka* / wł. *febbre*, pl. *choroba* / wł. *malattia, morbo*). Odwołanie do objawu w członie określającym występuje w pojedynczych nazwach i ma zróżnicowany charakter. Jedynymi nazwami, w których element leksykalny (wskazujący objaw lub umiejscowienie schorzenia) decyduje o rozróżnieniu i identyfikacji konkretnej jednostki chorobowej (a nie zespołu chorób) są: pl. *żółta gorączka* / wł. *febbre gialla*, nazwa motywowana w obydwu językach kolorem zmian towarzyszących schorzeniu, oraz pl. *gk z zespołem nerkowym* / wł. *fe con syndrome renale*, w której cecha motywująca jest oparta na relacji choroby do jej lokalizacji (Musiołek-Choiński 1986: 121–124) i pozwala na odróżnienie od *gorączki krwotocznej z zespołem płucnym* (Zieliński i in. 2003: 643). Implikowane etymologią leksemu odniesienie do objawu występuje w nazwie pl. *gk Chikungunya* / wł. *fe Chikungunya*. Wynika ono ze znaczenia terminu *chikungunya* ‘zgięty w bólu’, nawiązującego do charakterystycznego objawu choroby wynikającego z towarzyszącego jej zapalenia stawów¹⁹.

¹⁹ Na temat znaczenia leksemu i jego pochodzenia zob. m.in. <https://www.paho.org/en/topics/chikungunya>, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/>

W ujęciu historycznym z objawami choroby wiąże się też nazwa pl. *gorączka (krwotoczna) denga* / wł. *febbre (emorragica) dengue*²⁰.

Najliczniej reprezentowaną grupę stanowią nazwy, w których cecha motywująca wynika z endemicznego charakteru chorób i jest związana z miejscem ogniska endemicznego choroby, rejonem występowania, względnie miejscem, w którym po raz pierwszy została ona zidentyfikowana lub opisana. Dla analizowanej grupy terminów odnotowano łącznie 23 nazwy odtoponimiczne²¹ w języku polskim i 19 w języku włoskim, w tym nazwy odnoszące się do tej samej jednostki chorobowej, ale różniące się komponentem geograficznym. W języku polskim są to np. *gk singapurska*, *gk filipińska*, *gk tajska*, *gk południowowschodnia*, *gk kalkucka* (Zieliński 2019: 203–204), natomiast w języku włoskim np. *fe di Singapore*, *fe filippina*, *fe thailandese*. Wśród polskich nazw z elementem toponimicznym dominują struktury przymiotnikowe (np. *argentyńska gk*, *boliwijska gk*, *brazylijska gk*, *wenezuelska gk*, *krymsko-kongijska gk*). Tylko w trzech przypadkach użyta została syntagma w dopełniaczu: *gk Zachodniego Nilu*, *gorączka doliny Rift*, *choroba lasu Kyasanur*²². Podobnie włoskie nazwy odtoponimiczne realizują dwa modele strukturalne, w których element toponimiczny jest wyrażony przymiotnikiem, np. *fe argentina*, *fe boliviana*, *fe brasiliana*, *fe venezuelana*, *fe russa*, *fe coreana* i/ lub syntagmą przyimkową w funkcji dopełniacza, np. *fe dell'Asia centrale*, *fe della Crimea e del Congo*, *fe dell'Asia centrale*, *malattia della foresta di Kyasanur*, *febbre dell'Ovest del Nilo*²³.

Drugą pod względem liczebności kategorię stanowią terminy motywowane czynnikiem etiologicznym, zawierające określenie patogenu wywołującego chorobę. Dla całej analizowanej grupy zidentyfikowano zastosowanie nazwy wirusa w odniesieniu do piętnastu jednostek chorobowych w obu językach²⁴. Człon określający z komponentem identyfikującym

chikungunya (dostęp 20.02.2025).

²⁰ Na temat pochodzenia nazwy *denga* zob. Zieliński (2019: 203–204).

²¹ Przez określenie *nazwa odtoponimiczna* rozumiem wyłącznie taką nazwę nozologiczną, w której komponent toponimiczny jest użyty w pierwotnym znaczeniu i odwołuje się bezpośrednio do miejsca, np. *argentyńska gk*, *gorączka Zachodniego Nilu*. Nie zaliczam do tej kategorii nazw, w których element toponimiczny ma charakter wtórny i odnosi się do nazwy wirusa, jak w przypadku pl. *gk Marburg* (wł. *fe di Marburg*) czy pl. *gk Ebola* (wł. *fe Ebola*).

²² Przytoczone przykłady pochodzą z ICD11.

²³ Przytoczone przykłady pochodzą z ICD10.

²⁴ W nomenklaturze wirusów (ICTV) nazwy rodzin wirusów charakteryzują się użyciem przyrostka *-viridae* (w przypadku rodzin wirusów wywołujących *gk* są to: *Arenaviridae*, *Bunyaviridae*, *Flaviviridae*, *Filoviridae*), natomiast nazwy rodzajowe (genus) są tworzone za pomocą przyrostka *-virus* (np. *Arenavirus*, *Hantavirus*, *Flavivirus*). W przypadku nazw gatunkowych funkcjonują głównie nazwy tworzone od toponimów (np. *wirus Ebola*, *Marburg*) oraz choroby, którą dany wirus wywołuje, np. *wirus żółtej gorączki* (*Yellow Fever*).

zewnątrzustrojowy czynnik chorobotwórczy charakteryzuje się wysokim stopniem szczegółowości (Musiołek-Choiński 1986: 127) i jest wyrażony nazwą gatunkową wirusa, np. pl. *gk Junin*, wł. *fe di Junin*²⁵. Nazwy gatunkowe wirusów występujących w badanej grupie terminów nozologicznych w większości mają charakter odtoponimiczny.

Analiza pod kątem ustalenia, czy czynniki takie jak odzwierzęce pochodzenie i organizmy przenoszące wirusa (wektory) są cechami motywującymi nazwę, dała negatywny wynik. Uwzględnione nazwy nie są motywowane cechą opartą na relacji choroby do jej nosiciela, rezerwuaru, wektora ani gospodarza. Tylko w przypadku pojedynczych jednostek chorobowych odnotowano nazwy zawierające w członie określającym nosiciela, jakim są małpy: pl. *choroba zielonych małp*, wł. *malattia della scimmia verde* (na określenie pl. *gk Marburg*, wł. *fe di Marburg*) oraz zarejestrowana tylko w wersji polskiej *gorączka małpia* (na określenie *choroby lasu Kyasanur*). W obu wypadkach terminy są dosłownym tłumaczeniem z angielskiego (ang. *Green Monkey Disease* i *Monkey Fever*) i pomimo że mają charakter potoczny, zostały zarejestrowane w Orphanecie.

Odrębną, jednorodną kategorię nazewniczą stanowią akronimy powstałe od terminów angielskich (np. *AHF* od *Argentinian Hemorrhagic Fever*), funkcjonujące wariantywnie obok nazw rodzimych w poszczególnych wersjach językowych. Obecność tych jednostek leksykalnych odzwierciedla ugruntowaną pozycję języka angielskiego jako uniwersalnego narzędzia komunikacji w dyskursie biomedycznym. W terminologii medycznej język angielski pełni podwójną funkcję: z jednej strony stanowi język referencyjny, będący podstawą oficjalnych klasyfikacji i dokumentów normatywnych o zasięgu międzynarodowym; z drugiej – działa jako czynnik ujednoliciający, wspierający standaryzację terminologiczną oraz efektywną wymianę wiedzy między środowiskami naukowymi i klinicznymi, niezależnie od lokalnych tradycji językowych.

Wnioski

Podobieństwo polskich i włoskich nazw nozologicznych jest uwarunkowane specyfiką analizowanych nazw, wynikającą z pozajęzykowych cech (endemicznego charakteru i etiologii wirusowej), które są czynnikami

Virus), wirus Dengi (*Dengue virus*), wirus omskiej gorączki krwotocznej (*Omsk hemorrhagic fever virus*).

²⁵ Tylko w jednym przypadku w nazwie wykorzystana została nazwa rodzajowa (*Hantavirus*): pl. *choroba wywołana przez hantawirus z objawami nerkowymi* (alternatywnie: *gorączka hantawirusowa*) i wł. *malattia da Hantavirus con manifestazioni renali* (alternatywnie: *febbre da hantavirus*). Wszystkie inne zawierają nazwę gatunkową wirusa.

motywującymi większość nazw identyfikujących poszczególne jednostki chorobowe z grupy klinicznej gorączek krwotocznych.

Strukturalnie terminy identyfikujące gorączki krwotoczne zasadniczo nie różnią się od innych nazw nozologicznych. Są dwuczłonowymi skupieniami terminologicznymi, w których człon konstytutywny o charakterze kategoryalnym (wskazujący grupę kliniczną) w obu językach realizuje identyczne dwa schematy strukturalne: dwuwyrazowe zestawienie rzeczownikowoprzymiotnikowe (pl. *gorączka krwotoczna*, wł. *febbre emorragica*) i jednowyrazowe określenia (pl. *gorączka*, *choroba*, wł. *febbre*, *malattia* / *morbo*). Człon określający (identyfikujący konkretną jednostkę chorobową) w języku polskim jest realizowany przez cztery typy formacji: (i) przydawkę przymiotnikową, np. *zambijska gk*, (ii) zestawienia apozycyjne, np. *gk Lassa*, *gk Marburg*, (iii) zestawienia w dopełniaczu, np. *gorączka Zachodniego Nilu* oraz (iv) zestawienie z przyimkiem w przypadku *gk z zespołem nerkowym*; natomiast w języku włoskim przez (i) przydawkę przymiotnikową, np. *fe venezuelana* oraz (ii) zestawienia przyimkowe, np. *fe di Machupo*, *fe con syndrome renale*.

W typologii nazw według kryterium cech motywujących zasadniczo można wyróżnić dwie dominujące strategie nazwotwórcze: wykorzystanie elementu toponimicznego wyrażonego przydawką przymiotnikową (np. pl. *argentyńska gk* i wł. *fe argentina*) lub rzeczowną w dopełniaczu (np. pl. *gk Zachodniego Nilu* i wł. *fe dell'Ovest del Nilo*) i/lub odniesienie do nazwy gatunkowej konkretnego wirusa (np. pl. *gk Junin* i wł. *fe di Junin*). Kategoria nazw opisujących, w których cechą motywującą są zewnętrzne objawy choroby (np. *żółta gorączka*), umiejscowienie (np. *gk z zespołem nerkowym*) czy określenie nosiciela (np. *choroba zielonych małp*) jest ograniczona do pojedynczych przykładów (w tym często nazw o charakterze potocznym). W przypadku gorączek krwotocznych motywacja nazw opiera się niemal wyłącznie na czynnikach endemicznych i etiologicznych, pomijając takie kryteria jak rola wektorów, rezerwuarów czy gospodarzy – zarówno pośrednich, jak i ostatecznych.

Podobieństwo formalne nazw w obu językach, w tym zastosowanie skrótowych, eliptycznych konstrukcji, takich jak pl. *gk Marburg* i wł. *fe di Marburg*, zamiast rozwiniętych, eksplicytnych terminów (*gk wywołana przez wirus Marburg* i wł. *fe da virus Marburg*) jest wynikiem tendencji do dosłownego odwzorowania terminów wyjściowych w języku angielskim (w przytoczonym przykładzie: *Marburg hemorrhagic fever*). Tego typu kalki nazw wielowyrazowych zapewniają wprawdzie skrótowość i kondensację treści, ale jednocześnie zaburzają przejrzystość nazwy.

Bibliografia

- Beniamen E.R., 2015, *Gli elementi formativi neoclassici nel linguaggio medico italiano: un approccio morfo-semantico*, Rzym.
- Berezowski, Ł., Ciesielka, J., 2022, *Analisi delle denominazioni di malattie in lingua italiana, polacca e inglese in chiave contrastiva svolta sulla base di alcune entità nosologiche tratte dalla Classificazione ICD-10 dell'Organizzazione Mondiale della Sanità*, „EScripta-Romanica” X, s. 137–153.
- Cubelli R., Della Sala S., 2008, *Eponyms to forget*, „Cortex” XLIV, s. 137–138.
- Cubelli R., Della Sala S., 2017, *Eponimi da bandire*, „The Future in Science and Ethics” II, s. 36–39, <https://scienceandethics.fondazioneveronesi.it> (dostęp 28.02.2025).
- Gajda S., 1990, *Wprowadzenie do teorii terminu*, Opole.
- Górnicz M., 2019, *Wewnątrzjęzykowe uwarunkowania zapożyczeń technolektalnych w języku polskim*, Warszawa.
- Jankowiak L.A., 2017, *Leksem apopleksja w historii polszczyzny*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” LII, s. 1–28.
- Jankowiak L.A., 2021, *O nazwach padaczki w polszczyźnie XIX wieku*, „Poradnik Językowy” VIII, s. 84–101.
- Jankowiak L.A., 2024, *Ukraińskie zapożyczenie kołtun w polskiej terminologii medycznej*, „Studia Historiae Scientiarum” XXIII, s. 471–505.
- Krzyżyk D., 2008, *Synonimia pojęć prawdziwościowych – teoria i nauczanie*, Katowice.
- Maniowska K., 2021, *Studio comparativo delle parole composte e polirematiche nel linguaggio medico italiano e polacco*, „Roczniki Humanistyczne” LXIX(8), s. 93–113.
- Masłowski J., 1977, *Polskie słownictwo lekarskie*, Wrocław.
- Musiółek-Choiński K., 1986, *Polskie nazwy chorób. Studium z terminologii medycznej*, Wrocław.
- Musiółek-Choiński K., 1987, *Terminy medyczne a zasady tworzenia terminów naukowych*, „Rozprawy Komisji Językowej WTN” XV, s. 113–131.
- Nowicki W., 1986, *Podstawy terminologii*, Wrocław.
- Olędzka B., 2018, *Dynamika rozwoju polskich nazw chorób w okresie od XVIII do XX wieku*, „Poradnik Językowy” X, s. 67–81.
- Olędzka B., 2021, *Księga łacińskich i polskich nazw chorób od końca XVIII wieku po współczesność*, Otwock.
- Piro R., 2022, *L'italiano della medicina*, Rzym.
- Puato D., 2018, *Tecnicismi specifici e collaterali nella lingua medica. Uno studio contrastivo tedesco-italiano*, Roma.
- Serianni L., 2003, *Italiani scritti*, Bologna.
- Serianni L., 2005, *Un treno di sintomi. I medici e le parole: percorsi linguistici nel passato e nel presente*, Milano.
- Zieliński K.W., 2019, *Słownik pochodzenia nazw i określeń medycznych. Antyczne i nowożytne dzieje chorób w ich nazwach ukryte*, Bielsko-Biała.

Źródła

- Baker Ch., 2023, *Il virus degli occhi sanguinanti scatena il panico globale mentre il mortale Marburg si diffonde in 17 nazioni*, <https://motorcyclesports.net/it/virus-degli-occhi-sanguinanti-scatena-panico-globale-mentre-il-mortale-marburg-si-diffonde-in-17-nazioni/> (dostęp 28.02.2025).
- Benigno P., Li Voti P., *Lessico medico italiano*, e-book.
- Centrum Zarządzania Kryzysowego, <https://www.czk.pl> (dostęp 28.02.2025).
- Cianciara J., Juszczak J. (red.), 2012, *Choroby zakaźne i pasożytnicze*, Lublin.
- Goździcka-Józefiak A. (red.), 2019, *Wirusologia*, Warszawa.
- <https://www.doctor33.it> (dostęp 31.03.2025).
- Pan American Health Organization (PAHO), <https://www.paho.org/en/topics/chikungunya> (dostęp 25.02.2025).
- Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/chikungunya> (dostęp 25.02.2025).
- Institut National de la Santé et de la Recherche Médicale (Inserm), 2017-, *Orphanet*, <https://www.orpha.net> (dostęp 31.03.2025).
- International Committee on Taxonomy of Viruses (ICTV), <https://ictv.global> (dostęp 28.02.2025).
- Korzeniewski K., 2012, *Wirusowe gorączki krwotoczne*, „Via Medica” VI(5), s. 205–221, https://journals.viamedica.pl/forum_medycyny_rodzinnej/article/view/20261/15916 (dostęp 31.03.2025).
- Kuhn J.H., Adachi T., Adhikari N.K.J. i in., 2019, *New filovirus disease classification and nomenclature*, „Nat Rev Microbiol” XVII, s. 261–263, <https://doi.org/10.1038/s41579-019-0187-4> (dostęp 30.03.2025).
- Madani T.A., Azhar E.I., Abuelzein E.T.M.E., Kao M., Al-Bar H.M.S., Niedrig M., Ksiazek T.G., 2012, *Alkhurma, not Alkhurma, is the correct name of the new hemorrhagic fever flavivirus identified in Saudi Arabia*, „Intervirology” LV(4), s. 259–260, <https://doi.org/10.1159/000337238> (dostęp 30.03.2025).
- Madani T.A., Kao M., Azhar E.I., Abuelzein E.T.M.E., Al-Bar H.M.S., Abu-Araki H., Ksiazek T.G., 2011, *Successful propagation of Alkhurma (misnamed as Alkhurma) virus in C6/36 mosquito cells*, „Transactions of The Royal Society of Tropical Medicine and Hygiene” CVI(3), s. 180–185, <https://doi.org/10.1016/j.trstmh.2011.11.003> (dostęp 20.02.2025).
- Organizzazione Mondiale della Sanità (WHO), *Classificazione internazionale delle malattie e dei problemi sanitari correlati: decima revisione ICD-10*, Rzym.
- Państwowa Stacja Sanitarно-Epidemiologiczna (PPSE), www.gov.pl (dostęp 28.02.2025).
- Podręczniki MSD, <https://www.msd-italia.it> (dostęp 30.03.2025).
- Podręczniki MSD, <https://www.msd.pl> (dostęp 30.03.2025).
- Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), 2009, *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych: rewizja dziesiąta ICD10*, Warszawa.

- Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), 2024, *Międzynarodowa Klasyfikacja Chorób dla statystyki śmiertelności i zachorowalności: rewizja jedenasta ICD11*, wersja elektroniczna, <https://icd.who.int> (dostęp 31.03.2025).
- Wielki słownik języka polskiego PAN, red. P. Źmigrodzki, Kraków 2007-, <https://wsjp.pl> (dostęp 30.03.2025).
- Włoski Instytut Zdrowia Publicznego (Istituto Superiore di Sanità – ISS), <https://www.iss.it> (dostęp 28.02.2025).
- Włoskie Ministerstwo Zdrowia (Ministero della Salute), <https://www.salute.gov.it/new/> (dostęp 28.02.2025).
- Zieliński A., Rosińska M., Gut W., 2003, *Gorączki krwotoczne – epidemiologia i klinika*, „Przegląd Epidemiologiczny” LVII(4), s. 639–654.
- Żłotnicki B. (red.), 1971, *Lexicon medicum anglicum russicum gallicu germanicum latinum polonum*, Warszawa.

Streszczenie

W artykule przedstawiono wstępne wyniki badań porównawczych dotyczących polskich i włoskich nazw nozologicznych odnoszących się do wąskiej i niejednorodnej grupy chorób wirusowych, jaką stanowią *gorączki krwotoczne*. W analizie uwzględniono łącznie 54 polskie i 49 włoskich nazw odpowiadających 19 jednostkom nozologicznym identyfikowanym jako *gorączki krwotoczne*. Opracowanie zostało ograniczone do wybranych aspektów i koncentruje się na analizie strukturalnej oraz strategiach nazewniczych stosowanych w obu językach.

The nomenclature of hemorrhagic fevers: a Polish-Italian comparative perspective (*gorączki krwotoczne / febbri emorragiche*)

Abstract

The article presents preliminary findings from a comparative study of Polish and Italian nosological names within the narrow and heterogeneous category of viral diseases known as *hemorrhagic fevers*. The analysis includes a total of 54 Polish and 49 Italian terms corresponding to 19 nosological units identified as hemorrhagic fevers. The study focuses on selected aspects, particularly structural analysis and naming strategies employed in both languages.

Słowa kluczowe: terminologia medyczna, nazewnictwo nozologiczne, zestawienia wielowyrazowe, gorączka krwotoczna

Keywords: medical terminology, nosological nomenclature, multi-word terms, hemorrhagic fever